

- سرشناسه: رضوانی، روح‌الله، ۱۳۵۵
- عنوان و نام پدیدآور: مبانی کلامی اعجاز قرآن/ روح‌الله رضوانی.
- مشخصات نشر: قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)، ۱۳۹۱.
- مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص.
- شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۲۳۸-۱
- وضعیت هر ساله نویسی: فیبا
- موضوع: آن - - اعجاز
- شناسه افزوده: مجمع المصطفی (ع) العالمية، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع).
- رده‌بندی کنگره: B۲۸۶ ر ۶۲ ۱۳۹۱
- رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۱۵۸
- شماره کتاب‌شناسی ملی: ۲۱۱۶۲۰۲

اهدا:

تقدیم به ساحت مقدس پیامبر عظیم‌الشان اسلام (ص)، آن
منادی توحید در پهنه گیتی و رهبر قافله بشری و سرچشمه
پاک و زلال هدایت و الگوی بی‌بدیل سجایای اخلاق و منجی
عالم بشریت حضرت بقیه‌الله الاعظم (ع).
به روح پدر گرامی بنده حقیر.

مبانی کلامی اعجاز قرآن

روح الله رضوانی

مركز بين المللى
ترجمه ونشر المصطفى

● چاپ: توحید ● قیمت: ۴۳۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

[illegible]

www.miup.ir admin@miup.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید اثر یاری رسانیدند.

- ناظر فنی: ہادی عبدالملکی
- ناظر تولید: جعفر قاسمی ابھری
- ناظر چاپ: نعمت اللہ یزدانی

- صفحہ آرایہ: صراط گل میثی
- طراح: مسعود مہدوی
- کنترل نہایی: ہادی عبدالملکی

- آماده‌سازی: روح الله هاشمی
- ویراستار: سید محمد بصام
- نمونه‌خوان: سید شعبان علی هاشمی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فراوی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت. همه به نوعی برخاسته از مسؤولیت دشوار حکومت در این عصر است. درازانی که پابندی به دین و سنت، در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی می‌باشد.

«جامعه المصطفیٰ ﷺ العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی ﷺ «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ» را تأسیس کرده است.

اثر حاضر که حاصل تلاش فاضل گرامی روح‌الله رضوانی می‌باشد، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالیه. در پایان لازم می‌دانیم از همه عزیزانی که در مسیر نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، تقدیر و تشکر نموده و تمامی ارباب فضل و معرفت را به یاری خواننده تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

www.ketab.ir

فهرست

۱۱	پیش‌گفتار
۱۵	۱. معناشناسی معجزه
۱۵	تعریف معجزه در لغت اصطلاح
۱۵	۱. مفهوم معجزه در لغت
۱۷	۲. تعریف معجزه در اصطلاح متکلام
۲۰	۳. ویژگی‌های معجزه در کلام اسلامی
۲۱	۴. حاصل سخن
۲۱	بررسی مفهوم معجزه در قرآن
۲۲	۱. آیه و آیات
۲۵	۲. بینة و بینات
۲۷	۳. سلطان
۳۰	۴. برهان
۳۱	تحلیل و بررسی
۳۵	۲. تحلیل مبانی کلامی اعجاز
۳۵	تعریف معجزه با اصطلاح خرق عادت
۳۶	۱. کلمه «عادت» در لغت
۳۶	۲. «عادت» در اصطلاح
۳۸	۳. «خرق عادت» در لغت
۳۸	۴. «خرق عادت» در اصطلاح اندیشمندان اسلامی

۳۹	۵. «خرق عادت» از دیدگاه متقدمان.....
۳۹	الف) اشاعره و خرق عادت.....
۴۰	ب) مبانی کلامی معتزله در باب خرق عادت.....
۴۲	ج) دیدگاه متکلمان امامیه درباره خرق عادت.....
۴۳	د) تبیین دیدگاه حکما درباره خرق عادت.....
۴۷	بررسی رویکرد قرآن به قانون علیت.....
۵۱	بررسی دیدگاه نواندیشان.....
۵۲	۱. تفسیر طبیعت‌گرایانه از حکایت‌های معجزه‌آمیز قرآن.....
۵۲	۲. تقریر جدید نظریه حکما.....
۵۸	۳. تقریر جدید دیدگاه اشاعره.....
۵۹	نارسایی تفسیر «خرق عادت».....
۶۳	بررسی اشکالات بر خرق عادت.....
۶۵	پاسخ شبهه مشتبه بودن خرق عادت.....
۶۸	خرق واقعی و نسب.....
۶۹	خلاصه و داوری.....
۷۱	تحلیل کاربرد قید «تحدی» در تعریف معجزه.....
۷۱	۱. «تحدی» در لغت.....
۷۲	۲. «تحدی» در اصطلاح متکلمان.....
۷۴	مناقشه در باب لزوم قید تحدی.....
۷۶	نقد و بررسی مناقشه.....
۷۸	تحلیل کاربرد قید «عجز از هموردی» در تعریف معجزه.....
۷۹	تحلیل کاربرد قید «تقارن زمانی معجزه با تحدی».....
۸۳	۳. تطبیق مبانی کلامی معجزه بر قرآن.....
۸۳	تطبیق خرق عادت بر قرآن.....
۸۶	بررسی و نقد ادله منکران خارق‌العاده بودن قرآن.....
۹۱	تطبیق هموردطلبی (تحدی) بر قرآن.....
۹۲	تحدی قرآن از دیدگاه اهل کلام.....
۹۴	بررسی مبانی متکلمان در باب هموردطلبی قرآن.....
۹۵	انحصار تحدی در فصاحت و بلاغت.....
۹۸	تحدی فراتر از فصاحت و بلاغت.....
۱۰۱	استدلال علامه طباطبایی برای عمومیت تحدی آیه ۱۳ سوره هود.....

۱۰۳	نقد و بررسی دیدگاه‌ها درباره تحدی
۱۰۴	حجم آیات مورد تحدی قرآن
۱۰۸	دیدگاه علامه طباطبائی رحمته الله علیه
۱۱۲	دیدگاه آیة الله مصباح یزدی
۱۱۳	تطبیق مبانی متکلمان در پاسخ به هم‌آورد طلبی قرآن
۱۱۷	سکوت اعراب در برابر مبارزه طلبی قرآن
۱۱۸	اثبات تواتر عدم معارضه با قرآن از منظر اهل کلام
۱۲۰	تجدد و استمرار اعجاز قرآن در همه زمان‌ها
۱۲۵	۴. بررسی پندارها و تردیدها درباره عدم معارضه با قرآن
۱۲۹	بررسی شبهه عدم معارضه با قرآن به سبب قدرت مسلمانان در مدینه
۱۳۱	بررسی شبهه از بین بردن معارضات به دست مسلمانان
۱۳۳	بررسی شبهه توانایی اهل فصاحت و بلاغت برای معارضه
۱۳۵	بررسی صحت نسبت معارضه به معارضان
۱۳۷	معارضه با قرآن در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله
۱۳۷	معارضه با قرآن پس از ولایت علیه السلام
۱۴۳	معارضه در عصر حاضر
۱۴۳	۱. نویسنده حسن الایجاز فی ابطال الاعجاز
۱۴۵	۲. معارضه با قرآن در شبکه اینترنت
۱۴۷	سوره جعلی «ایمان»
۱۴۸	مقایسه آیات قرآن و سوره ساختگی ایمان
۱۵۳	۵. وجوه اعجاز قرآن
۱۵۴	فصاحت و بلاغت قرآن
۱۵۵	۱. اعجاز در فصاحت
۱۵۵	۲. اعجاز در بلاغت
۱۵۷	۳. اسلوب بدیع قرآن
۱۵۹	اخبار از غیب در قرآن
۱۵۹	۱. اخبار گذشتگان
۱۶۲	۲. اخبار از مکنونات قلبی دیگران
۱۶۲	۳. اخبار از آینده
۱۶۴	عدم اختلاف در قرآن

۱۶۴	۱. تحدی به عدم اختلاف
۱۶۴	۲. ابعاد عدم اختلاف در قرآن
۱۶۵	الف) عدم اختلاف در مطالب قرآن
۱۶۷	ب) عدم اختلاف در معارف
۱۶۸	۳. عدم اختلاف در قرآن، دلیلی بر خرق عادت بودن آن
۱۶۹	جامعیت معارف قرآن
۱۷۳	اُمّی بودن آورنده قرآن
۱۷۷	اعجاز علمی قرآن
۱۷۸	قرآن و جاذبه عمومی
۱۷۸	پایه گذاران هیئت جدید
۱۸۱	قرآن و پادشاهان آریستونگر
۱۸۱	قرآن و زندگی در کرات دیگر
۱۸۲	نظم علمی در ساختن قرآن
۱۸۵	اعجاز عددی قرآن
۱۸۷	اعجاز عددی بر معیار ۹
۱۸۸	بررسی نظریه «صرفه» از دیدگاه مفسران
۱۹۱	نقد نظریه صرفه
۱۹۷	کتاب نامه

پیش گفتار

مباحث پیرامون معجزه، همواره در کلام اسلامی و نزد متکلمان مسلمان مطرح بوده است. متکلمان مسلمان، براساس اعتقادات دینی خود، قرآن را معجزه پیامبر گرامی اسلام ﷺ می دانستند و با توجه به وظیفه اصلی خود در دفاع از شأن و منزلت قرآن آن را پدیده اعجازآمیز، می پنداشتند و برای مدّعیای خود دلایل عقلی و کلامی ارائه می نمودند.

معجزه یا حادثه اعجازآمیز از منظر متکلمان مسلمان ویژگی هایی دارد که آن را از دیگر پدیده های غیر معمول، متمایز و برجسته می سازد. از این رو، اعجاز فعل خداوند و خارج از توان متعارف بشر و سری برخلاف جریان طبیعی عالم است. حادثه اعجاز آمیز همراه با تحدی و فراخوانی همگان به همانندسازی و عجز و ناتوانی دیگران از آوردن همانند آن است؛ برخلاف امور خارق العاده دیگر که مقرون با تحدی نیست.

اعجاز در حقیقت همان خارق عادت است. مفهوم خرق عادت این است که از حدّ رابطه سببی و مسببی جاری و معمول در طبیعت فراتر رود و به وسیله آن قابل توجیه و تبیین نباشد. متکلمان معجزه را با اصل سنخیت بین علت و معلول سازگار می دانند و حادثه اعجازبرانگیز را در

راستای این مقوله تبیین و تحلیل می‌کنند. قیدهایی چون «عدم معارضه» و «مقارنت با زمان تکلیف»، هم تأکیدی بر خرق عادت است و هم باعث محدود کردن دایره معجزه و ملاک جدایی آن از سایر امور خسار عادت می‌گردد. همچنین معجزه همیشه همراه با ادعای منصبی از مناصب الهی و وقوع آن مقارن با زمان تکلیف و غیر قابل تعلیم و تعلم است.

متکلمان تحدی را شرط اساسی در معجزه و اثبات عجز کسانی می‌دانند که می‌خواهند با قرآن مبارزه کنند. بنابر مبنای متکلمان اگر معجزه همراه با تحدی نباشد، دلیل و برهان برای کسانی که بعد از آن می‌آیند، واقع نمی‌شود؛ چون ممکن است عده‌ای بگویند: اگر صاحب معجزه دیگران را دعوت به همآوری می‌کند، آنها می‌توانستند همانند آن را بیاورند.

متکلمان تعارض ایدئری قرآن را شرط دیگر اعجاز می‌دانند؛ زیرا مخاطبان به تحدی، یا اعتراف به معجزه بودن قرآن می‌کنند، یا این‌که درصدد مقابله و معارضه برمی‌آیند، اما سرانجام مغلوب مدعی نبوت می‌شوند. همه متکلمان معتقدند حقیقت معجزه غایت است از این‌که بشر، مطلقاً از انجام دادن آن عاجز باشد و هیچ گونه توانایی مقابله با آن را نداشته باشد؛ چرا که اگر دیگران توانایی مقابله با معجزه را داشته باشند، طلب همآوردی معنای خود را از دست می‌دهد.

در پندار متکلمان مسلمان، عدم امکان همانندآوری برای قرآن، به سبب معجزه بودن قالب و محتوای آن است. قالب و محتوای قرآن به گونه‌ای است که جز با علم و قدرت ویژه خداوند تحقق نمی‌یابد و از این روست که بشر تاکنون نتوانسته همانندش را بیاورد؛ بدون آن‌که خداوند علم یا قدرت و همت معارضان و همانندآوران را سلب کند. متکلمان مسلمان، تقریباً به اتفاق، وجود این ویژگی‌ها را در قرآن تصدیق نموده‌اند.

در قرآن واژه «تحدی» به کار نرفته، اما قرآن، به صورت قاطع، بشر را از عصر نزول تا به امروز، به مقابله دعوت کرده است و در عین حال به طور قاطع فرموده است که کسی را یارای مقابله با آن نیست و از این طریق بر ماورایی بودن آن استدلال کرده است. اکثر قریب به اتفاق متکلمان مسلمان بر تحدی قرآن اجماع دارند؛ یعنی این که قرآن با بیان بسیار گویا و روشن، مخالفان خود را دعوت به مبارزه و هم‌آوردی می‌نماید و دلیل این مدعا علاوه بر آیات قرآن، اخبار متواتری است که به ما رسیده. در این جا سؤال این است که آیا خداوند در تحدی‌های قرآن، تنها به فصاحت و بلاغت قرآن تحدی کرده یا این که تحدی شامل سایر معارف موجود در قرآن نیز می‌شود؟ در این زمینه، متکلمان و دانشمندان علوم قرآن با اشتباهاتی که از آیات تحدی داشته‌اند، در نوع تحدی با هم اختلاف نظر دارند؛ لذا هر گروه به تبیین دیدگاه‌های خود در این زمینه پرداخته‌اند. در این جا در دیدگاه متفاوت وجود دارد: اکثر متکلمان متقدم و متفکران اسلامی بر این اعتقاد بوده‌اند که إعجاز قرآن در فصاحت و بلاغت و نظم و بی‌زۀ آن می‌باشد.

گروه دیگری از دانشمندان و متکلمان، تحدی قرآن را فراتر از فصاحت و نظم آن می‌دانند و معتقدند فصاحت و بلاغت، تنها یکی از مصادیق تحدی قرآن است و خداوند به سایر معارف موجود در محتوای آیات نیز تحدی کرده است. در مقدار إعجاز ظاهراً این گونه به نظر می‌رسد که إعجاز به میزان یک سوره می‌باشد؛ چه سوره بزرگ باشد یا کوچک، اما اگر آیه‌ای به مقدار حروف یک سوره کوچک باشد، مانند سوره کوثر، باز هم معجزه است. در آیه ۳۴ سوره طور ﴿فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ

مِثْلِهِ إِنَّ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿۱۴﴾ آمده که مقصود از حدیث، حدیث تام است که کمتر از کلمات یک سوره کوچک نباشد.

بنابر اعتقاد متکلمان در عصر نزول قرآن، وقتی اعراب عصر جاهلیت با باورهای دین جدید اسلام حضرت محمد ﷺ رویه‌رو شدند، افکار و اندیشه پیامبر اسلام ﷺ به گونه‌ای بود که با آیین اجداد آنها تعارض داشت؛ بنابراین، طبیعی بود که اعراب جاهلی آیین جدید را نپذیرند و با آن به مقابله برخیزند. از سوی دیگر، پیامبری که مدعی دین جدیدی بود، باید برای ادعای خود ادله و برهان اقامه می‌کرد تا دیگران، آن را بپذیرند. در مورد پندارها و تردیدهای معارضه با قرآن، اکثر متکلمان مسلمان تأکید دارند که اگر معارضه با قرآن صورت گرفته بود، اخبار آن در همه جا منتشر می‌شد و به ما می‌رسید؛ اگر مخالفان اسلام توان معارضه با قرآن را داشتند و معارضه‌ای کرده بودند، معارضه آنان بهترین دلیل برای بی اعتبار کردن اسلام و قرآن بود لذا از هر راهی برای نقل آن به دیگران متوسل می‌شدند و آن حادثه در تاریخ ثبت می‌گردید. در نتیجه، با اخبار متواتر تعارض ناپذیری یا ناتوانی در معارضه با قرآن برای ما ثابت گردیده است؛ به گونه‌ای که هیچ تردیدی در آن وجود ندارد.